

**ALISHER NAVOIY ASARLARINING EKOLOGIK TARBIYA VA EKOLOGIK ONGNI
SHAKLLANTIRISHDAGI MA’NAViy-PEDAGOGIK AHAMIYATI**

Rahimberdiyeva Xurshida A’loxon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti, Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi magistranti
Tel: +998 (94)-376-20-01, E-mail: xmamatxanova@icloud.com

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi Alisher Navoiy asarlari misolida adabiy matnlar orqali boshlang’ich sinf o’quvchilarida ekologik ongni shakllantirish imkoniyatlari yoritiladi. Klassik adabiyotning tarbiyaviy salohiyatidan foydalanish o’quvchilarda tabiatga nisbatan estetik va axloqiy munosabatni shakllantirishga yordam beradi.

Kalit so’zlar: Alisher Navoiy, ekologik ong, adabiy meros, estetik tarbiya, interfaol metod, ekologik madaniyat, boshlang’ich ta’lim.

**THE SPIRITUAL AND PEDAGOGICAL SIGNIFICANCE OF ALISHER NAVAI'S WORKS IN
ECOLOGICAL EDUCATION AND FORMATION OF ECOLOGICAL AWARENESS**

Rahimberdiyeva Xurshida A’loxon qizi

Master’s student, Department of theory and history of pedagogy, Namangan State Pedagogical Institute
Tel: +998 (94)-376-20-01, E-mail: xmamatxanova@icloud.com

Abstract: This thesis explores the potential of fostering ecological awareness among primary school students through literary works, focusing on the writings of Alisher Navoi. Utilizing the moral and aesthetic potential of classical literature enhances students’ respect and responsibility toward nature.

Keywords: Alisher Navoi, ecological consciousness, literary heritage, aesthetic education, interactive methods, ecological culture, primary education.

**ДУХОВНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ТВОРЧЕСТВА АЛИШЕРА НАВАИ В
ЭКОЛОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ И ФОРМИРОВАНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО
СОЗНАНИЯ**

Рахимбердиева Хуришда Алохон кизи

*Магистрант кафедры теории и истории педагогики,
Наманганский государственный педагогический институт*
Tel: +998 (94)-376-20-01, E-mail: xmamatxanova@icloud.com

Аннотация: В данной статье рассматриваются возможности формирования экологического сознания у учащихся начальных классов посредством литературных произведений, в частности, творчества Алишера Навои. Использование воспитательного потенциала классической литературы способствует развитию у детей эстетического и нравственного отношения к природе.

Ключевые слова: Алишер Навои, экологическое сознание, литературное наследие, эстетическое воспитание, интерактивные методы, экологическая культура, начальное образование.

XXI asrda insoniyat sivilizatsiya tarixida yangi bosqichga qadam qo’ymoqda. Texnologik taraqqiyot, urbanizatsiya va global iqtisodiy integratsiya odamlarning turmush tarzini tubdan o’zgartirar ekan, ekologik muammolar tobora dolzarb bo’lib bormoqda. Iqlim o’zgarishi, biologik xilma-xillikning yo’qolishi, havo va suvning ifloslanishi kabi global jarayonlar insoniyat kelajagi uchun tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda [1]. Shuning uchun ekologik madaniyat va ta’lim tizimini asrash strategik ahamiyatga ega. Zero, insonning tabiatga munosabati uning axloqiy, estetik va ma’naviy dunyoqarashi bilan bevosita bog’liqdir. Shu nuqtai nazardan, ekologik madaniyatni nafaqat estetik fan, balki adabiyot, san’at va madaniyat orqali ham samarali amalga oshirish mumkin. Mumtoz adabiyot va Alisher Navoiy asarlari bolalarning estetik zavqini, tabiat oldidagi ma’naviy mas’uliyatini kuzatishda bebaho manbadir. Navoiy asarlarida inson va tabiat o’rtasidagi uyg’unlik, tabiiy go’zallikni asrab-avaylash g’oyalari chuqur falsafiy, diniy, estetik mazmunga ega. Shoir uchun tabiat xudo yaratgan mo’jiza, inson esa uning qo’riqchisidir [4].

Atrof-muhitni muhofaza qilish - bu bilimlar, his-tuyg'ular va amaliy faoliyatdan iborat bo'lgan insonning tabiatga ongli, mas'uliyatli va qadriyatga asoslangan munosabatidir [6]. YUNESKO tomonidan ishlab chiqilgan «Barqaror rivojlanish uchun ta'lim» konsepsiyasi (2017) ekologik ta'limni ta'limning asosiy yo'nalishi sifatida tan oladi. BMT ning 2030 yilgacha Barqaror Rivojlanish kun tartibi (SDGs) ekologik ta'lim va tarbiyani yosh avlod ongida ekologik qadriyatlarni shakllantirishning muhim omili sifatida ta'kidlaydi [1]. Ekologik ongni shakllantirishda milliy adabiyotning, xususan, Navoiy ijodining o'rni beqiyos. U nafaqat tabiatni tasvirlaydi, balki uni ma'naviy-axloqiy tahlil orqali inson ruhiyatiga ham kiritadi.

Alisher Navoiy o'z asarlarida tabiatni insonning ichki dunyosi bilan chambarchas bog'liq narsa sifatida tasvirlaydi. Shoir uchun tabiat borliq go'zalligi va ilohiy hikmat timsoli [4]. Masalan, “Layli va Majnun” dostonida cho'l manzaralari inson ruhiyatining sinov maydoni sifatida talqin etilgan. Bu she'r shunchaki ishqiy hikoya emas, balki tabiat va inson o'rtasidagi metafizik aloqaning ifodasidir:

«Yaproqlar va o'tlar hayvonga o'xshaydi,
Ularning har biri ichidagi ruhga tengdir» [4].

Navoiy bu baytda tirik tabiatning har bir zarrasini hayotning ajralmas qismi sifatida talqin qiladi. Odamlar, o'simliklar va hayvonlar Yaratguvchining yagona tizimining bir qismidir. Bu g'oya zamonaviy ekologik falsafaning biosentrik yondashuvi bilan jaranglaydi. Shoirning keyingi baytida ham ekologik ehtiyotkorona she'riy shaklda ifodalangan:

«Bu go'zal gulga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'ling, do'stim,
Uni ko'rsangiz, gulga aylantiring» [5].

Bu she'rda “gul” tabiat timsoli sifatida qo'llanib, unga “ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish”, ya'ni uni avaylab asrash zarurligi tasdiqlanadi. Bu g'oya zamonaviy ekologik ta'limning mohiyatiga to'liq mos keladi.

Boshlang'ich ta'lim - bu inson shaxsiyatining asosiy qadriyatlari shakllanadigan davr. Ushbu bosqichda singdirilgan har bir tushuncha, har bir axloqiy xabar o'quvchining butun hayotga bo'lgan qarashiga ta'sir qiladi. Shuning uchun ekologik tarbiyani aynan shu yoshdan boshlash kerak [8]. Adabiyot orqali ekologik ongni rivojlantirish o'quvchining tasavvuri, his-tuyg'ulari, tafakkuri chegaralarini kengaytiradi. Zero, she'r, g'azal, qissalar nafaqat ma'lumot manbai, balki ma'naviy tajriba manbai hamdir. Alisher Navoiy asarlaridagi bog'lar, fasllar, suv, daraxtlar tasvirlari orqali o'quvchilar tabiatni his qilish, uni qadrlash, himoya qilishni o'rganadilar. Bu jarayon ekologik ongning birinchi bosqichini - tabiat hissini tashkil qiladi

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun Navoiy g'azallarini tahlil qilish estetik tarbiyaning eng tabiiy shakli hisoblanadi. Masalan, “gul”, “bulbul”, “bahor”, “sabot” obrazlari orqali tabiat uyg'unligi haqida fikr yuritish o'quvchilarda go'zallik, uni asrash hissini oshiradi. O'qituvchi talabalar bilan quyidagi savollarni muhokama qiladi:

- Navoiy nega “gulga ehtiyot bo'l", deydi?
- Gulning nozikligi nimani anglatadi?
- Qanday qilib tabiatga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish mumkin?

Bu uslubiy yondashuv bir vaqtning o'zida o'quvchilarning ekologik tafakkurini va estetik tuyg'usini rivojlantiradi [9].

Drama - bu ekologik ta'lim samaradorligini oshirishga qaratilgan innovatsion yondashuv. Talabalar tabiiy tasvirlarni (gullar, qushlar, shamol, daraxtlar, suv) o'rganadilar va ularning tilida gapiradilar. Masalan:

– Men daraxtman, odamlar soyam uchun rahmat.

Men suvman, meni qutqarish bilan siz hayotni saqlab qolasiz.

Bu usul o'quvchilarda empatiyani, ya'ni tabiat bilan ma'naviy aloqani tarbiyalaydi. Bu axloqiy va ekologik mas'uliyatni kuchaytiradi [8]

Ekologik ta'lim kompleks yondashuvni talab qiladi. Shu bois “Adabiyot+muhit”, “Ona til+biologiya”, “Adabiyot+tasviriy san'at” kabi yaxlit darslar o'quvchilarning ekologik tafakkurini rivojlantiradi.

Masalan, o'quvchilar Navoiy g'azalidagi “bahor” obrazini tahlil qilib, tasviriy san'at darsida “Navoiy bog'i” rasmini yaratadilar, musiqa darsida “Bahor taronasi” qo'shig'ini ijro etadilar. Bunday holda, ekologik ong hissisi, estetik va amaliy darajada rivojlanadi.

Amaliy tajriba shuni ko’rsatadiki, “Mening ekologik she’rim” loyihasi o’quvchilarning tafakkuri va ijodini rivojlantirishda nihoyatda samaralidir. Talabalar Navoiyga yaqin uslubda tabiatni madh etuvchi kichik she’rlar yozadilar:

“Men daraxtman, men osmon nafasiman,
Men suvman, men inson hayotiman”.

Bu jarayon o’quvchilarning atrof-muhit muammolariga hissiy munosabatini kuchaytiradi va ularni amaliy harakatlarga undaydi [10].

Alisher Navoiy asarlaridagi “Har bir tirik mavjudot azizdir” degan g’oya zamonaviy ekologik odob-axloq qoidalariga to’la mos keladi. Navoiy falsafasi BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlarida (SDG 13, SDG 15) ifodalangan “ekotizimlarni muhofaza qilish” tamoyillariga mos keladi [1]. O’zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan “Yashil makon” loyihasi ham milliy adabiyotimizdagi ekologik g’oyalar bilan g’oyaviy jihatdan hamohangdir [2].

Bugungi kunda ekologik ta’limni samarali tashkil etishda yangi pedagogik texnologiyalar qo’llaniladi:

- “Ekologik kundalik” – talaba har hafta tabiatdagi o’zgarishlarni qayd etadi;
- «Eko-maktub» - bola daraxtga, hayvonga yoki suvga murojaat shaklida insho yozadi;
- “Virtual bog” – Paint yoki Canva’da “Navoiy bog’i” loyihasini yaratadi;
- “Ekoteatr” – Navoiy asarlari asosida ekologik mazmundagi sahna asarlari tayyorlanmoqda. Ushbu yondashuvlar nafaqat nazariy, balki hissiy va ijodiy faoliyat orqali ham ekologik ongini rivojlantiradi [7].

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiy ijodi maktablarda ekologik ta’lim, ekologik madaniyatni yuksaltirishda uslubiy va ma’naviy manba sifatida ahamiyatlidir. Uning asarlarida mujassam etgan tabiat obrazlari o’quvchilarda estetik idrok, go’zallikni anglash, unga nisbatan mas’uliyat hissini tarbiyalaydi. Shu bilan birga, Navoiy asarlarining badiiy-estetik ta’siri o’quvchilar tafakkurida tabiatga ongli munosabatni, ekologik qadriyatlar tizimini tarbiyalaydi. Shu bois “Navoiy va tabiat” mavzusida maxsus darslar tashkil etish, insholar yozish, tanlovlar o’tkazish, teatrlashtirilgan tomoshalardan foydalanish o’quvchilarning ekologik ongini tarbiyalash, tabiatga nisbatan ma’naviy mas’uliyatini kuchaytirishda samarali pedagogik vosita sifatida e’tirof etilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. United Nations. (2015). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. United Nations General Assembly.
2. O’zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o’zgarishi vazirligi. (2024). “Yashil makon” umummilliy loyihasi doirasida amalga oshirilgan ishlar yakuni bo’yicha axborot.
3. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2025). Buyuk shoir va mutafakkir Mir Alisher Navoiy ijodiy merosini yurtimiz va jahon miqyosida keng targ’ib qilish hamda “Alisher Navoiy yili”ni o’tkazish to’g’risida PQ-43-son qarori.
4. Navoiy, A. (1983). Layli va Majnun. Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti.
5. Navoiy, A. (1991). Mahbub ul-qulub. Toshkent: Fan nashriyoti.
6. Sharipov, A. (2021). Ekologik tarbiya asoslari. Samarqand: Registon nashriyoti.
7. UNESCO. (2017). Education for Sustainable Development Goals. Paris: UNESCO Publishing.
8. Rasulov, A. (2019). Boshlang’ich ta’limda badiiy asar tahlili. Toshkent: O’qituvchi.
9. Mamarasulov, H. (2020). O’zbek adabiyotida ekologik motivlar. Toshkent: Fan.
10. Zokirov, M. (2022). Ekoshe’r – adabiy ijod va ekologik tarbiya uyg’unligi. “O’zbekiston adabiyoti” jurnali, №4.
11. Sultonova, G. (2018). Adabiyot va ekologiya: Yondashuvlar. Andijon: Ilm ziyo
12. Ramziddin Tursunov. (2025). ijtimoiy ong va ma’naviyat tushunchasi hamda uning mazmun-mohiyati. *kelajak o’qituvchisi - kelajak bunyodkori*, 1(2), 36-40.

GENETIKA VA BIOTEXNOLOGIYA FANINING QISHLOQ XO’JALIGIDAGI AHAMIYATI

Raximov Madaminjon Alijonovich

dotsent, q.x.f.d., Farg’ona davlat universiteti

Email: madaminjon0310@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada genetika va biotexnologiya fanining boshqa fanlar bilan aloqasi, uning rivojlanishida boshqa fanlarning roli, qishloq xo’jaligidagi ahamiyati yoritilgan.